

بسمه تعالی

بررسی مفهوم محبت از منظر دعای حیات طیبه حضرت زهرا (سلام الله علیها) و مناجات محبین امام سجاد (علیه السلام)

فاطمه خدابنده شهرکی^۱

چکیده

محبت یکی از اصلی ترین نیازهای بشر است و این نیاز در سراسر زندگی انسان جریان دارد . دنیای مادی بسیار محدود است و نمیتواند به این نیاز روح بی نهایت طلب انسان پاسخ مناسبی دهند در نتیجه انسان باید به دنبال محبت حقیقی و الهی باشد. رسیدن به محبت خداوند نیازمند تبعیت از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت عصمت و طهارت و رجوع به روایات و سیره ایشان است. در این مقاله با توجه به دعای حیات طیبه حضرت زهرا (سلام الله علیها) و مناجات محبین امام سجاد (علیه السلام) و آیات قرآن کریم به بررسی اعمال و افرادی پرداخته شده است که مورد محبت خداوند قرار گرفته اند . طبق آیات قرآن توکل و تقوا از مهمترین راه های جلب محبت خداوند هستند. همچنین بر اساس روایات معصومین (علیه السلام) به شرح و بسط این دو فضیلت اخلاقی پرداخته شده است.

کلید واژه: تقوا ، توکل ، وفای به عهد ، محبت خدا

^۱ . طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت معصومه سلام الله علیها دماوند

مقدمه

انسان از زمانی که متولد می شود ، تا زمانی که از دنیا می رود پیوسته نیازمند محبت است و سر منشاء تمام محبت ها ، محبت الهی است و انسان باید برای کسب و حفظ آن همواره بکوشد. از آنجایی که محبت از ضروری ترین نیاز های بشر است و از طرفی بر طبق کلام حضرت زهرا (س) و امام سجاد (ع) از اصلی ترین راه های رسیدن به هدایت است ، پرداختن به آن ، یکی از مهمترین مباحث پژوهشی و کاربردی است که کمتر به آن توجه شده است. در سنین کودکی باید در اولویت مسائل تربیتی قرار گیرد علی رغم اینکه در مباحث دینی برای دین دار شدن بیشتر به مباحث عقلانی و اعتقادی توجه داریم.

کلمه حب و مشتقات آن در قرآن کریم ۸۳ بار به کار رفته است. همچنین روایات متعددی در باب محبت در کلام معصومین (ع) وجود دارد . در بند اول دعای حیات طیبه نیز به این مفهوم اشاره شده است. این دعا منسوب به حضرت زهرا (س) است و در کتاب بحارالانوار ذکر شده است . همچنین در مناجات محبین امام سجاد (ع) موضوع اصلی محبت و عشق به خدا است . آیت الله محمد تقی مصباح در دو مقاله به بررسی اهمیت و جایگاه محبت و همچنین جایگاه محبت و انس با معبود بر اساس مناجات محبین و مریدین پرداخته اند .

مفهوم شناسی

محبت ، توکل، تقوا ، وفای به عهد

محبت: گرایش به سوی چیزی لذت بخش و سازگار با طبع و وابستگی خاص میان انسان و کمال اوست.^۱

توکل: یکی از مظاهر ایمان و به معنای تکیه و اعتماد به خداوند متعال و درک این حقیقت است که سود و زیان انسان تنها به دست خداوند است و اثرگذاری همه اسباب در عالم وجود به اذن و اراده الهی است.^۲

تقوا: حالتی در فرد است که به او مصونیت روحی و اخلاقی می دهد و باعث می شود وقتی در محیط گناه قرار میگیرد گناه نکند.^۳

وفای به عهد: حفظ و نگه داری چیزی و مراعات در همه احوال و عمل به آن.^۴

^۱ غزالی، احیاء علوم الدین، ج ۴، ص ۳۱۴

^۲ سایت دانشنامه اسلامی

^۳ مطهری، ده گفتار، ص ۲۰-۲۱

^۴ راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۵۹۱

تعریف محبت

محبت از ریشه حب به معنی دوستی، عشق، مهر و مودت است. ابن عربی حب را انگیزه ای میداند که محب را به سوی محبوب میکشاند. حب هوایی است که در تعلقش به راه خدا، از سایر راه ها خالص شود. پس هرگاه هوا از کدورت مشارکت راه های دیگر رهایی یابد، حب نامیده می شود.^۱

از نظر علامه طباطبایی، حب تنها وسیله جهت برقراری رابطه میان هر طالبی با مطلوب خویش است و این ارتباط برای آن است که «نقص محب را به وسیله محبوب برطرف سازد تا آنچه را ندارد دارا شود و کمبودش تمام و کمال گردد».^۲

از دیدگاه آیت الله محمد تقی مصباح در مناجات محبین، چهار واژه به معنای محبت بیان شده است که عبارت اند از: «محبت»، «ود»، «اراده» و «هیام». علاوه بر این، کلماتی نیز ذکر شده اند که بیانگر مبادی، لوازم یا نتایج محبت اند. واژه «هوی» که به معنای میل و تمایل به محبوب است، برای اولین مرتبه محبت وضع شده است و هوای نفس که به معنای دلخواه است، از همان ماده گرفته شده است. واژه «اراده» حاکی از دومین مرتبه محبت و به معنای خواستن و دوست داشتن است. واژگان «محبت» و «مودت» سومین مرتبه دوستی و محبت وضع شده است و پس از آن واژه «هیام» قرار دارد. هیام در فارسی به معنای شیفتگی و شیدایی است، بر مرتبه ای از محبت اطلاق می شود که عاشق دیوانه وار و مجنون صفت در پی معشوق می دود و به دلیل رفتار غیر عادی، او را دیوانه معشوق می نامند. بالاترین مرتبه محبت «عشق» است که در آن، عاشق خود را فانی در معشوق می یابد.^۳

^۱ سعیدی، فرهنگ جامع اصطلاحات عرفانی ابن عربی، ص ۲۶۳

^۲ طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۲۴۷

^۳ مصباح، جایگاه محبت و انس با معبود، ص ۵

ملاصدرا، محبت را ابتهاج و نشاط روحی انسان نسبت به شیء موافق تعریف میکند اعم از اینکه عقلی باشد یا حسی، حقیقی باشد یا ظنی.^۱ او معتقد است که در همه ی موجودات عشق و شوقی نسبت به کمال وجود دارد و معشوق و محبوب حقیقی ذات حق تعالی ست.^۲

اهمیت محبت

وقتی خداوند انسان را خلق کرد، نیاز به محبت را در وجود او قرار داد و وجود سرشار از محبت مادر را برای پاسخ به این نیاز در کنار کودک قرار داد. مادر در پرتو محبت می تواند احساسات و عواطف کودک خود را به خوبی پرورش دهد و از او انسانی شایسته بسازد. زمانی که کودک برای کسب علم وارد اجتماع می شود، وجود یک آموزگار مهربان کیفیت یادگیری را در او افزایش می دهد. او نمی فهمد که در کاخ زندگی می کند یا کوخ، اما به خوبی می فهمد که محبوب دیگران است یا نه. با احساس محبوبیت می تواند آرام و راحت به رشد و نمو خویش ادامه دهد و در صفات عالی انسانیت تکامل یابد.^۳ اگر انسان با خلاء عاطفی و کمبود محبت مواجه شود دچار عوارض سوئی شده و غالباً همراه با نشانه هایی است که در ذیل به برخی از آن ها اشاره می کنیم:

دائماً به دنبال جلب توجه و دچار کمبود عزت نفس میشود، توانایی محبت و احترام به دیگران را ندارد و به دنبال تخریب دیگران است، زود باور است و به راحتی تحت تاثیر الفاظ محبت آمیز افراد قرار میگیرد و دلبسته می شود. همچنین از دیگر نشانه های کمبود محبت می توان به افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، اعتیاد، عدم پیشرفت، بد بینی و عدم اعتماد به دیگران و احساس پوچی اشاره نمود.

محبت خداوند

انسان به دلیل روح بی نهایت طلبش به دنبال محبتی همیشگی و عمیق می گردد. اما تنزل دل از مرتبه اولیه و اصلی خود و محجوب گردیدن آن به حجاب هاست که سبب شده است

^۱ صدرالدین شیرازی، رساله سه اصل، ص ۱۶۹. صدرالدین شیرازی، المبدأ و المعاد، ص ۱۱۳

^۲ صدر الدین شیرازی، الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، ج ۷، ص ۱۴۸

^۳ آمینی، سایت نشر فرهنگ و معارف اسلامی مسجد هدایت

امیر المومنین (ع) در خبر معراج از پیامبر خدا(ص) نقل می کند که فرمود : ای پروردگار من ، کدام عمل برتر و با فضیلت تر است ؟ خداوند بزرگ فرمود: ای احمد پیش من چیزی از توکل بر من و رضا و خشنودی بر چیزی که قسمت کرده ام ، برتر و با فضیلت تر نمی باشد.^۱

و در روایت دیگری از ایشان آمده است : اساس استواری قلب ، توکل بر خداست .^۲

حضرت شعیب در مقابل سرسختی قوم مشرک و تهدید آن ها به موضوع توکل اشاره کرده و می گوید: من تا آنجا که قدرت دارم در پی اصلاح هستم و توفیق من از خداست . فقط بر او توکل کرده ام و به سوی او باز می گردم . هنگامی که قوم حضرت هود (ع) او را تهدید کردند ، به صراحت گفت : انی توکلت علی الله ربی و ربکم ، من بر خدایی که پروردگار من و شماست توکل کردم.^۳

هرچند انسان در همه امورش می تواند به خدا توکل کند اما برخی از امور به دلیل ویژگی خاصی به صورت مشخص در قرآن کریم بیان شده است:

اصلاح جامعه^۴

تبلیغ و اجرای امور الهی^۵

صبر و تحمل آزارها^۶

تصمیم گیری مهم و حساس^۷

دفع توطئه دشمنان^۸

جنگ روانی دشمنان^۹

کسب روزی^{۱۰}

^۱ نوری ، مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۲۲۰

^۲ تمیمی آمدی، غررالحکم ودررالكلم، ج ۲، ص ۴۷۴

^۳ معارف اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۲۰، ص ۸

^۴ هود: ۸۸

^۵ یونس: ۷۱

^۶ ابراهیم: ۹-۱۲

^۷ آل عمران: ۱۵۹

^۸ نسا: ۸۱

^۹ آل عمران: ۲۲

^{۱۰} طلاق: ۲-۳

آثار توکل

- ۱- اعتماد به نفس : کسی که به خدا توکل دارد احساس نیرومندی می کند و در برابر فشار ها مقاومت می کند. امیرالمومنین (ع) می فرماید : هر کس به خدا توکل کند ، دشواری ها برای او آسان می شود و اسباب موفقیت برایش فراهم می گردد .
- ۲- آرامش : توکل به خدا ، بذر امید را در دل می پاشد و زمینه رهایی از رنج افسردگی را فراهم می سازد . امام علی (ع) می فرماید : کسی که به خدا توکل کند رنج ندارد.
- ۳- قدرتمندی : رسول الله (ص) می فرماید : ای اباذر ، اگر خوش داری که قوی ترین مردم باشی ، پس بر خدا توکل کن.
- ۴- تسلط بر شیطان : راه نفوذ شیطان به کسی که به خدا توکل می کند بسته است . قرآن مجید می فرماید : **إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ**^۲ . چرا که او، بر کسانی که ایمان دارند و بر پروردگارشان توکل می کنند، تسلطی ندارد.^۳
- ۵- حل شبهات و گرفتاری ها : امیرالمومنین (ع) می فرماید : هر کس بر خدا توکل کند ، شبهه ها بر او روشن می شود و گرفتاری هایش از بین رفته و از پیامدهای نا گوار امان می یابد.^۴

^۱ نحل: ۴۱

^۲ نحل: ۹۹

^۳ معارف اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۲۰، ص ۸

^۴ تمیمی آمدی، غررالحکم ودررالكلم، ج ۵، ص ۴۱۴

نتیجه

محبت خدا یکی از مهمترین عوامل رسیدن به قرب الهی است . برای حرکت در مسیر رشد و تکامل و رسیدن به محبت خداوند ، تمسک به مفاهیم قرآنی ، الگو قرار دادن و تبعیت از سیره و گفتار معصومین (ع) لازم الاجراء است . انسان در این مسیر با موانعی روبرو می شود که ممکن است باعث انحراف او از مسیر بندگی و هدایت شود و خسران ابدی را به دنبال دارد . خداوند متعال نعمت توکل و تقوا را برای عبور از این موانع در اختیار انسان قرار داده است . انسان با بهره گیری درست و بجا از این نعمت ها می تواند خود را در مسیر سعادت الهی قرار بدهد.

فهرست منابع

۱. قرآن
۲. نهج البلاغه
۳. الهی نیا، علی اصغر، اخلاق سیاسی، قم: زمزم هدایت، ۱۳۸۵ ه.ش
۴. خمینی، روح الله، شرح ۴۰ حدیث، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۷۱ ه.ش
۵. دیلمی، حسن بن محمد، ترجمه إرشاد القلوب، ترجمه: سلگی، قم: ناصر، ۱۳۷۶ ه.ش
۶. زاده‌وش، احمد، فصلنامه معارف اسلامی جلد ۲۰، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، حوزه علمیه قم، ۱۳۶۰ ه.ش
۷. سعیدی، گل بابا، فرهنگ جامع اصطلاحات عرفانی ابن عربی، تهران: نشر زوار، چاپ اول، ۱۳۹۷ ه.ش
۸. شجاعی، محمد، رساله محبت به انضمام نه کلام در باب معارف الهی، تهران: سروش، چاپ هفتم، ۱۴۰۲ ه.ش
۹. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان جلد ۳ و ۵، قم: ناشر دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم). ۱۳۷۴ ه.ش
۱۰. طیب، سید عبدالحسین، اطبیب البیان جلد ۸، تهران: اسلام، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ه.ش
۱۱. فیض کاشانی، راه روشن (ترجمه المحجه البيضاء) جلد ۷، ترجمه جمعی از مترجمان، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۲ ه.ش
۱۲. قرائتی، محسن، تفسیر نور جلد ۱ و ۳، قم: موسسه در راه حق، ۱۳۷۴ ه.ش
۱۳. مصباح، محمدتقی، "جایگاه محبت و انس با معبود"، معرفت، شماره ۱۷۸، ۱۳۹۱ ه.ش
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه جلد ۳ و ۷، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ه.ش
۱۵. محمدی ری‌شهری، محمد، میزان الحکمه جلد ۱۳، مترجم: حمیدرضا شیخی، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، ۱۳۸۹ ه.ش
۱۶. مطهری، مرتضی، آشنایی با قرآن جلد ۱، تهران: صدرا، ۱۳۸۹ ه.ش
۱۷. _____، ده گفتار، تهران: صدرا، ۱۳۹۷ ه.ش
۱۸. منتظری، حسینعلی، درس هایی از نهج البلاغه جلد ۲، تهران: سرایی، ۱۳۸۳ ه.ش

کتاب عربی

۱. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، **غرر الحکم و درر الکلم**، مصحح: رجائی، سید مهدی، قم: دار الکتاب الإسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ه.ق
۲. دیلمی، حسن بن محمد، **إرشاد القلوب جلد ۱**، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ه.ق
۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، تهران: مؤسسه الصادق الطباعة والنشر، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش
۴. صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، **المبدا و المعاد**، تهران: انجمن حکمت و فلسفه ایران، چاپ اول، ۱۳۵۴ ه.ش
۵. _____ **الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه جلد ۷**، بیروت: دار احیا التراث العربی، چاپ سوم، ۱۹۸۱ م
۶. _____ **رساله سه اصل**، به تصحیح: سیدحسین نصر، تهران: ناشر دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۴۰ ه.ش
۷. غزالی، محمد بن محمد، **احیاء علوم الدین جلد ۴**، مصحح: عزیزالله علیزاده، تهران: انتشارات فردوس، چاپ اول، (بی تا)
۸. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی جلد ۲**، مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۶۳ ه.ش
۹. مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار جلد ۹ و ۶ و ۷ و ۹۱ و ۹۲ و ۹۷**، بیروت: دار احیا التراث العربی، ۱۴۰۳ ه.ق
۱۰. نصرین مزاحم، **وقعه صفین**، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۴ ق
۱۱. نوری، حسین بن محمدتقی، **مستدرک الوسائل جلد ۱۱**، بیروت: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، ۱۴۰۸ ه.ق

سایت

سایت دانشنامه اسلامی، معنای توکل wiki.ahlolbait.com
سایت نشر فرهنگ و معارف اسلامی مسجد هدایت، امینی hedayatgar.ir